

Duizend bommen en granaten

HENK WIJKHUISEN

Jarelang inventariseerde ik broedvogels in een vallei in De Kennemerduinen. Overal lag oud roest aan de oppervlakte. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de Geallieerden op deze plek munitie laten springen. Ongeruimd staat netjes. Plotseling werd de vallei afgesloten en heeft de Explosieven Opruimings Dienst twee jaar lang de bodem omgewoeld. Er lagen nog enorm veel blindgangers die de grond in waren geslagen. Dat was begin jaren tachtig. Ik leef nog, vandaar dit verhaal.

Maar ook in de afgelopen zomer prijkte munitie weer op de voorpagina's van de kranten. Er werden explosieven gevonden op een van de drukste delen van het strand bij Zandvoort. Ook hier is na de oorlog munitie opgeruimd, dat kennelijk na vijftig jaar weer boven komt. Weg strandpret en commotie alom. En steeds weer de vraag wie verantwoordelijk is en was. Een nog levende bommenruimer gaf aan dat direct na de oorlog misschien wat onzorgvuldig en snel is gewerkt. Duitse badgasten blijven overigens welkom in Zandvoort.

Na de oorlog moesten enorme hoeveelheden explosieven onschadelijk worden gemaakt. Het duin, strand en de zee lagen vol met mijnen, versperringen en andere ongemakken. De Royal

British Engineers ruimden landmijnen op met behulp van Duitse krijgsgevangenen. En Nederlanders ruimden later de rest op. Het duin bleef na de oorlog nog lang gesloten en dat was niet voor niks. In de archieven uit Bloemendaal en Velsen vind je talloze meldingen van ongevallen. Sommige met dodelijke afloop, zoals in Vogelenzang. Hier verongelukte vier kinderen uit een gezin, vermoedelijk door een restant van een V-1.

Bommen en nieuwe natuur

Natuurherstel en -ontwikkeling wordt volop ter hand genomen. De oorspronkelijke situatie wordt waar mogelijk hersteld. Valleien worden afgegraven, zodat weer natuurlijke duinvalleien ontstaan. Zo ook in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland tussen IJmuiden en Zandvoort. Bij een aantal grote projecten is echter vertraging ontstaan, omdat men stuitte op explosieven en onder het duinzand gestopte en vergeten bunkertjes. Zelfs een van de grootste Duitse bommen, ooit in het duin gevonden, kwam uit de grond bij een project in het Groot-Olden (zie achterpagina en foto hieronder). Soms liggen de explosieven bijna aan de oppervlakte. De vliegtuigbom op de foto stak vijftig

Bom Hermann, de zwaarste (Duitse) bom die ooit in de duinen gevonden is vlak voor de grote ontploffing, zoals deze op de achterpagina van DUIN te zien is. (foto: Coen van Oosterom)

*Bij natuurherstelprojecten komen regelmatig explosieven tevoorschijn. Deze bom lag vijftig jaar naast een wandelpad en naast een gastransportleiding voordat hij werd gevonden.
(foto: Coen van Oosterom)*

jaar lang met z'n punt uit de grond vlak naast een wandelpad en een gastransportleiding. En met nog een fors aantal natuurherstelprojecten op de rol mogen we nog heel wat springstof verwachten. Uiteraard is dit niet geheel zonder risico en het brengt bovendien vertraging van projecten en extra kosten met zich mee.

De archieven in

Stichting Duinbehoud stelde voor om de oorlog maar eens in kaart te brengen. Dat levert zowel informatie op over risicovolle locaties, als informatie over de enorme impact op het duinlandschap van Zuid-Kennemerland. Ruim tien jaar geleden had ik ook al eens in de archieven van Defensie gespit (zie DUIN 92:1, "Duitsers in het duin"). Het viel mij toen op dat vooral in het noordelijk deel van het nationaal park enorm veel grondverzet in de oorlog geweest is. Hier is zeker een kwart van het terrein gevormd door Duitse oorlogshandelingen.

Het landschap van de duinen tussen Zandvoort en IJmuiden is dus niet alleen vanuit de aardkundige invalshoek te verklaren. Een goede kennis van het historisch gebruik is minstens zo belangrijk. Eeuwenlang hebben mensen het duin gebruikt en het landschap vorm gegeven. Vooral agrarisch gebruik heeft veel (zichtbare) sporen nagelaten (zie DUIN 91:1, "Boeren in de Bataafsche Republiek"). Maar wat geleidelijk in eeuwen getekend is, deden de Duitsers in slechts enkele jaren. Hele betondorpen verrez en het duin ging op de schop voor mijnevelden, versperringen, liniewallen en tankgrachten.

Wie de oorlogsrelicten wil leren kennen, moet echter diep de archieven in, om te concluderen dat er veel versnipperd is of onvindbaar. Waar zijn de oude Duitse stafkaarten? Bij de Geallieerden? In de archieven zijn ze bijna niet meer te vinden. Speuren naar de oorlog in de

duinen is het vergaren van stukjes van een puzzel, die overal verspreid is. Het lijkt alsof men veel heeft vernietigd om vooral niet meer aan die nare tijd herinnerd te worden. Bovendien kun je in de chaos van een oorlog niet verwachten dat alles goed gedocumenteerd is. En ooggetuigen worden steeds zeldzamer. Het enige dat goed in kaart gebracht is zijn de bunkers, omdat deze bouwwerken nog lang onder de hoede van Defensie zijn gebleven.

Beton in de duinen

Tot verbazing van bevrijd Nederland bleek het duin na de oorlog vol te staan met bunkers. Vooral rondom IJmuiden zijn enorm veel bunkers en andere verdedigingswerken gebouwd, omdat IJmuiden tot "Festung" was aangewezen. De Festung IJmuiden was extra versterkt en dat heeft men geweten tot op de dag van vandaag. Bij elk naoorlogs woningbouwproject moesten eerst bunkers worden opgeruimd. Hele dorpen waren gebouwd van gewapend beton. Ook in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland zijn dergelijke complexen te vinden, compleet met bakkerij, kantine en toneel. Dit soort complexen werden gebouwd rondom een zogenaamde "Batterie", geschutsbunkers op de zee-reep, die vaak uit meerdere verdiepingen bestonden. Tussen Zandvoort en IJmuiden waren er drie, Batterie Langerak, Olmen en Heerenduin. De mooiste was Batterie Langerak, maar daarvan is het meeste gesloopt of onder het zand gestopt. Toch zijn er in dit nationaal park nog diverse redelijk goed bewaarde complexen en unieke bouwwerken te vinden, waaronder twee zogenaamde "Walzkörpersperren". Dit zijn twee betonblokken die een doorgang tussen een tankmuur konden afsluiten. Omdat deze versperringen overal op doorgaande wegen stonden zijn deze bouwwerken vrijwel direct na de oorlog overal afgebroken. Ook is nog een groot deel van een tankgracht en tankmuur met drakentanden en een liniewal aanwezig, dat elders niet meer in deze omvang te zien is.

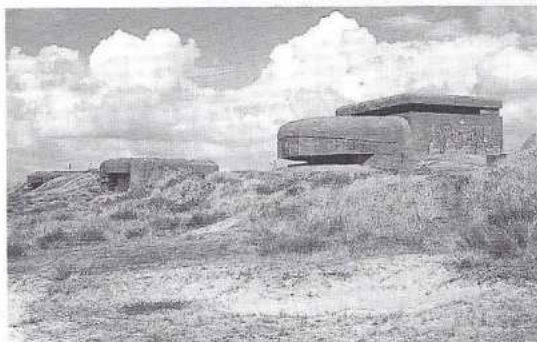
Tot voor kort had niemand veel op met deze restanten uit een recent verleden. Waardering van vestingwerken heeft nu eenmaal tijd nodig. Gelukkig is er steeds meer waardering voor de historische en architectonische waarde van Duitse vestingwerken. In IJmuiden wordt vermoedelijk Batterie Olmen tot monument verklaard. De verdedigingswerken tot 1940 zijn al beschermd monument. De Hollandse Waterlinie is zelfs door de UNESCO tot wereld-erfgoed verklaard, en prijkt nu naast de Chinese Muur en de Pyramide van Gizeh.

Explosieven zijn niet alleen gevaarlijk, maar ook lastig, omdat de planning van natuurontwikkelingsprojecten wordt vertraagd. (foto: Hans Schouten)

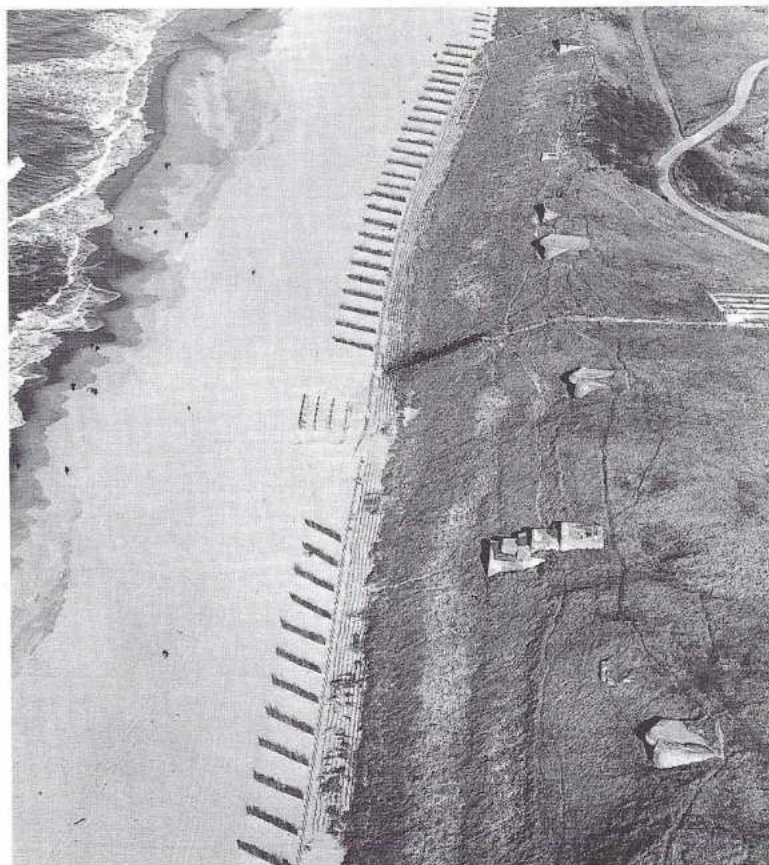
Veel bunkers en verdedigingswerken zijn in de afgelopen decennia afgebroken. Wat nog rest zal mogelijk bewaard blijven als monument, zoals hier de zogenaamde Leitstand en geschutsbunkers in de "Festung IJmuiden" in de duinen van Velsen. (foto: Henk Wijkhuisen)

Hoe nu verder

Het moge duidelijk zijn dat voor explosieven geen plaats is in de duinen. Dat kan gevaar opleveren voor de bezoekers en schadelijke stoffen kunnen in het grondwater terecht komen. Bij natuurherstelprojecten is het van belang om te weten of er in de oorlog wellicht op de be-

Niet alleen bij IJmuiden, maar ook bij Den Haag/Meijendel is nog een vuurleidingscentrum met omliggende geschutsbunkers intact (foto: Paul Paris).

wuste locatie "iets" is gebeurd. Is er een mijnenveld geweest, een springkuil aangelegd om explosieven te vernietigen, een complex van lang vergeten woonbunkers? Of was er zoals in het Groot-Olmen in De Kennemerduinen een oefenterrein voor de Duitse artillerie.

Bovendien levert historisch archiefonderzoek veel gegevens op die een verklaring kunnen geven voor vragen die we vanuit de landschapsecologie en aardwetenschappen niet kunnen oplossen. Twee "rare" duinruggen met een doorgang in Heerenduinen blijkt dan een liniewal, waartussen een Duitse nep-tank gestaan heeft, die vanuit de lucht niet van echt was te onderscheiden. En de verlaging aan weerskanten van het fietspad naar zee in Duin en Kruidberg blijkt dan een oude loopgraaf te zijn. Zelfs een oud Duits aardappelveldje is te vinden, maar dat staat natuurlijk niet op kaart. Dat werd mij ooit aangewezen door een oude Duitser, die hier uit verveling in de oorlog maar wat aardappels is gaan kweken.

Voor explosieven is dus geen plaats in de duinen. Maar voor de overgebleven verdedigingswerken is een genuanceerde discussie op z'n plaats. Voor de natuur zijn deze bouwwerken niet schadelijk, integendeel. Vleermuizen vinden er hun zomer- en winterverblijf en padden en parnassia maken dankbaar gebruik van oude bomkraters en tankgrachten. De meeste verdedigingswerken liggen al vijftig jaar bijna harmonieus en verstilt in het landschap.

Het is een illusie dat het Nationaal Park Zuid-Kennemerland een onberoerd gebied is, net zo min als andere duingebieden. De mens heeft het duingebied gebruikt en gevormd. Er werd drinkwater gewonnen en er werden fietspaden aangelegd. De drinkwaterwinning heeft de natuur in De Kennemerduinen onherstelbaar veranderd. Toch is het oude pompstation uit 1898 bewaard als monument en ingericht als bezoekerscentrum. Niemand zal de monumentale status ter discussie stellen, ofschoon het een symbool is van een activiteit die tot een ongekend verlies aan natuurwaarden heeft geleid. Het gaat in deze discussie om de objectieve historische waarden van oude Duitse verdedigingswerken. Emotionele waarden, hoe begrijpelijk ook, behoren net zo min als persoonlijke opvattingen van mooi en lelijk een rol te spelen. Een bepaalde vuurleidingsbunker waarvan er nog maar enkele over zijn is dus een bijzonder bouwwerk met een historische waarde. Net zo beladen als de geschiedenis van een kerker in het Muiderslot. Een betonnen bouwwerk uit de oorlog is net zo lelijk als het Gerrit Rietveldhuis of het stadhuis van Velsen. Maar mijn mening doet er niet toe, wel de historische waarde en die is objectief en universeel.